

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора філософських наук, професора,
професора кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Крилової Світлани Анатоліївни
на дисертаційну роботу
Харькова Сергія Володимировича
«ВЗАЄМОВІДНОСИНИ «ЛЮДИНА-ТВАРИНА»
В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 – Філософія

У сучасному світі, де існує безліч викликів, в тому числі, екологічні, актуальними стають питання про відносини між людьми та тваринами, що вимагає радикальних змін.

Можна погодитись з дослідником про те, що зміни потребують рушіїв, і одними з таких рушіїв є соціокультурні заклади: музеї, будинки творчості, галереї, телебачення тощо.

Не викликає сумнівів те, що в контексті шостого масового вимирання тварин, сучасні взаємовідносини «людина-тварина» потребують переосмислення на рівні філософської рефлексії.

Безперечним є те, що дослідження С.В. Харькова дозволяє усвідомити екологічні, світоглядні та етичні аспекти цих взаємовідносин, виходячи за межі економізму та антропоцентризму, акцентуючи увагу на біоцентризмі та екоцентризмі. Важливою є поступова відмова від насильницького утримання тварин, коли вони використовуються як об'єкти розваг у цирках, дельфінаріях, зоопарках та інших установах.

Актуальним є розгляд автором дисертації соціокультурної діяльності зоопарків та різні форми залучення тварин-асистентів, як-то зоотерапія, зооосвіта, зооактивність, що свідчить про зміни ставлення до природи, поваги до тварини. Погоджуюсь, що така діяльність сприяє формуванню нових цінностей, усвідомленню взаємозалежності людини та природи, розвитку екологічної свідомості та пошуку нових прогресивних недискримінуючих способів взаємодії з тваринами.

Вищезгадані аспекти вказують, що актуальність даного дослідження полягає не тільки в його теоретичній значущості, але й у практичній важливості для забезпечення позитивного співіснування людини та тварин у сучасному світі.

Коректною є мета дослідження – концептуалізація взаємовідносин людини і тварини, що забезпечить етичне відношення людини до тварини, як до суб'єкта, з розглядом можливих шляхів її практичного внесення у суспільну свідомість.

Переконливим є предмет дослідження – еволюція статусу тварини у взаємовідносинах «людина-тварина» та сучасні чинники соціокультурної трансформації цих взаємовідносин.

Дисертантом вдало підібрано методологію дослідження і використано інтердисциплінарний комплексний підхід, методи ретроспективного аналізу, методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, інтерпретації, концептуалізації, а також соціологічні, статистичні методи. Контент-аналіз підручників, художньої літератури та мультиплікаційних фільмів для дітей, дозволив оцінити масштаб поширення антропоморфних уявлень серед дітей.

Дисертація базується на міждисциплінарному комплексному підході з застосуванням як загальнонаукових, так і конкретнонаукових принципів та методів пізнання. Також використовуються принципи науковості, об'єктивності, системності. Актуальним стає соціологічне опитування різних вікових і соціальних груп з метою виявлення рівня антропоморфізації у сприйнятті тварин. Використано системний підхід для оцінки ролі

зоопарків у формуванні сучасного ставлення до тварин. SWOT-аналіз дозволив визначити сильні і слабкі сторони зоопарків, можливості та загрози у контексті їх впливу на процеси трансформації світогляду щодо відносин «людина-тварина».

Привертає увагу підхід до концепції прав тварин, який зосереджується на цілісному захисті екосистем і біологічних спільнот.

Цікавим є розкриття соціокультурного значення діяльності зоопарків «у глобальних процесах збереження біорізноманіття в освіті, на прикладі освітніх, просвітницьких, середовищезбережувальних практик Київського зоопарку. На основі аналізу історичної еволюції зоопарків від простих експозиційних просторів до сучасних центрів збереження біорізноманіття, доведено, що зоопарки є ключовими соціокультурними інституціями у формуванні екологічної свідомості та розумінні значення біорізноманіття» (с. 20).

Привертає увагу аналіз уявлень про антропоцентризм та його вплив на взаємовідносини «людина-тварина». У контексті аналізу розвитку антропоцентризму, розкрито генезу трансформацій парадигми відносин «людина- тварина» – від переважно експлуатативного підходу до сприйняття тварин як суб'єктів із власними правами. Викликає позитивні почуття зміна світогляду в напрямку більш екологічних та етичних підходів, що відображає поступове визнання суб'єктності тварин.

Погоджуюсь, що є проблема впливу домінуючої антропоцентричної парадигми, яка обмежує можливості для прийняття дієвих рішень в інтересах сталого розвитку. Є необхідність зміни ціннісних засад суспільства в напрямку екоцентризму «для подолання наявних світоглядних бар'єрів та вироблення ефективної стратегії виходу з глобальної екологічної кризи» (с. 22).

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність обраної теми, ступінь розробленості проблеми, мета і завдання дисертаційного дослідження та методологічні основи; наводяться здобутки автора, які виносяться на захист,

визначається теоретичне і практичне значення одержаних результатів, ступінь апробації.

У першому розділі «ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН «ЛЮДИНА – ТВАРИНА» В ЗАЛОМЛЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ здобувач обґрунтував світоглядні трансформації взаємовідносин «людина-тварина», проаналізував шосте глобальне вимирання тварин як проблему філософської антропології та усвідомив еволюцію цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «людина- тварина».

У другому розділі «ДІЯЛЬНІСТЬ ЗООПАРКІВ ЯК ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДЕЙ І ТВАРИН» дисертант спрямував свою увагу на історію та сучасну актуалізацію зоопарківської справи, виявив світоглядні аспекти просвітницької діяльності зоопарків у збереженні природного біорізноманіття та визначив партнерство людей і тварин як чинник світоглядного переосмислення взаємовідносин.

В третьому розділі «ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОГЛЯДНОГО ПІДґРУНТЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН «ЛЮДИНА-ТВАРИНА» автор дисертації зупинився на дослідженні рівня антропоморфізації у ставленні людини до тварини, шляхах подолання антропоморфізації тварин через освіту, культуру, соціокультурну діяльність зоопарків, а також на еколого-культурному переході як останньому шансі для порятунку людини і природи.

Основні положення та висновки дослідження знайшли відображення у 7 наукових публікаціях, з них 3 статті у закордонних наукових періодичних виданнях з філософських наук, 4 статей – у наукових фахових виданнях України, а також 10 – у збірниках матеріалів наукових конференцій. Наукові результати, розгорнуті в дисертаційній роботі, доволі повно висвітлені у наукових публікаціях здобувача.

Але в даному дослідженні є положення, які викликають бажання вступити в дискусію.

1. В одному з пунктів новизни дисертант зазначає, що «на основі проведеного дослідження рівня антропоморфізації у ставленні пересічної людини до тварини продемонстровано ступінь нерозуміння тварин людьми та масштаб підміни правильного наукового розуміння хибними міфологічними уявленнями, сформованими існуючим інформаційним середовищем» (с. 21) і констатує тенденцію антропоморфізації частини освітніх та соціокультурних процесів, яка, з його позиції, має антинаукову деформаційну спрямованість на світогляд людини у питанні взаємин «людина-тварина».

Погоджуючись, що антропоцентризм й антропоморфізація можуть заважати об'єктивному і неупередженому розумінню світу, все ж хочу зазначити, що, з одного боку, кожна істота, в тому числі й розумна, сприймає реальність, вважаючи себе центром цієї реальності. З іншого боку, людина не лише інтелектуальна істота, що оточена техносферою, а й частина біосфери, її суттєвий фактор, який впливає на будь-яку екосистему дикої природи. Тому антропоморфізація тварин, що відбувається і в масовій культурі, і в високому мистецтві, є відображенням об'єктивних процесів впливу людей на світ тварин – як свійських, так і диких. Більше того, саме антропоморфізація тварин дозволяє більшості людей набути суб'єкт-суб'єктне, а не суб'єкт-об'єктне ставлення до них, набути екзистенціальну єдність зі світом природи.

2. Враховуючи сучасні соціокультурні практики Київського зоопарку, що являють собою приклад нових взаємин людини і тварини, де тварина з об'єкту перетворюється на суб'єкт, добровільного партнера людини, плідним буде використання концепту «краса відносин», який пропонує автор цього відгуку в своїй монографії «Краса людини в життєвих практиках культури», що актуалізує більш толерантне ставлення до тварин.

3. В подальших дослідженнях проблеми взаємовідносин «людина-тварина» в сучасному соціокультурному дискурсі хотілося б рекомендувати автору використати методологію метаантропології, яка дозволить усвідомити

зміну ставлення людини до тварини в буденному, граничному й метаграничному вимірах буття.

Плідним було б застосувати також метаантропологічну концепцію світогляду, в координатах якої виділяється буденний, особистісний й філософський його типи, що відповідають буденному, граничному й метаграничному буттю людини. Вважаю, що використання метаантропологічного підходу конструктивно вплине на дослідження відносин людини і тварини та на самі ці відносини.

Прикладом використання метаантропологічного підходу до проблеми «людина-тварина» є стаття Н. Хамітова «Зооантропологія» в словнику «Філософська антропологія», перше видання якого було у 2011 році. В даній статті зооантропологія визначається як розділ антропології й філософської антропології, який досліджує відносини людини й тварини, а її предметом є «передусім відносини людини і домашньої тварини, які набувають вельми глибокий й драматичний характер, рятуючи людину від самотності в умовах соціальної ізоляції або відчуження від інших людей» (Філософська антропологія: словник (2011). К.: КНТ. с. 129). Розуміючи, що дисертант вкладає в поняття «зооантропологія» дещо інший смисл, все ж хотілось би запропонувати для подальшого аналізу й указаний підхід.

4. Мені доволі близький гуманістичний підхід дисертанта щодо суб'єктного ставлення до тварин, враховуючи їх реальні потреби й унікальність існування тих чи інших екосистем. Вважаю, що в подальших дослідженнях слід більше уваги приділити досягненням такої наукової дисципліни як біоетика, а також такому напрямку як антропо-біоетика, який виокремився в межах метаантропологічного дискурсу.

5. У дослідженні робиться важливий висновок, що «тварини мають власні відчуття, почуття та когнітивні здібності, наявність яких, своєю чергою, зумовлює їхню суб'єктність, біологічно властиву тваринам так само, як і людям» (с. 21).

Погоджуючись з моральною спрямованістю цього гуманістичного

висновку, все ж хотілося би зазначити, що людська суб'єктність, на відміну від суб'єктності тварин, не є лише біологічно детермінованою. Раджу в подальших публікаціях уточнити цей висновок, більш чітко показавши відносини людини й тварини як відносини суб'єктів, але все ж *різних суб'єктів*.

Висловлені зауваження і побажання не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість результатів, більше того, вказують на перспективність дослідження і його міждисциплінарні зв'язки.

Вважаю, що дисертаційна робота «ВЗАЄМОВІДНОСИНИ «ЛЮДИНА-ТВАРИНА» В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ» здобувача ступеня доктора філософії Харькова Сергія Володимировича виконана на достатньо високому науковому рівні, є завершеним науковим дослідженням, що має важливе значення для гуманітарних наук.

Дослідження за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Харьков Сергій Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 033 – Філософія.

**Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної
і практичної філософії
філософського факультету
Київського національний університету
імені Тараса Шевченка**

15.01.2024р.

Свідчить КРИЛОВА